

FAKAMATALA NOUNOU KI HE PATISETI 'A TONGA

TA'U FAKAPA'ANGA 2026/2027



POTUNGAUE PA'ANGA
PULE'ANGA 'O TONGA

Kanotohi

Talateu	1
Vakai Fakalukufua ki he Patiseti 2026/27	2-3
Kaveinga 'o e Patiseti 2026/27 & Vahevahe ki he Ngaahi Kaveinga Ngaue	4
Ngaahi 'Inivesimeni Lalahi 'i he Patiseti 2026/27	5
Ngaahi Vahevahe Lalahi 'o e Patiseti	6
Vahevahe Faka-Potungāue 'o e Fakamole	7
Vahevahe Faka-Potungāue 'o e Pa'anga Hūmai	8
Ngaahi Me'afua Faka'ekonōmika	9
Ngaahi Me'afua Fakapa'anga	10
Taimi Tēpile 'o e Fa'u Patiseti	11
Ngaahi Pa'anga Tokoni 2026/27	12

TALATEU

KOE HĀ'A E FAKAMATALA NOUNOU KI HE PATISETI?

Ko e taumu'a 'a e fakamatala'ni ke tokoni mo fakafaingofua ki he kakai' hono to e mahino'i ange 'a e Patiseti 'a e Pule'anga' ki he ta'u fakapa'anga 2026/27', 'o kau ai e founa ki hono tĀnaki pea mo hono fakamoleki 'a e pa'anga', ka e pehē foki ki he ngaahi kaveinga ngāue mahu'inga 'i he ta'u fakapa'anga'.



KO E HĀ 'A E PATISETI?

'Oku hā 'i he Patiseti' 'a e fokotu'utu'u 'a e Pule'anga' ki he lahi 'o e pa'anga te ne tĀnaki mo fakamoleki 'i he ta'u ka hoko mai'. 'Oku faka'asi ai foki mo 'etau ngaahi kaveinga ngāue mahu'inga, 'o kau ai e ngaahi sēvesi, ngaahi ngāue fakatupu koloa mo e ngaahi poloseki 'a e Pule'anga' 'e fakahoko ke tokoni ki he kakai'.

KO E HĀ 'A E TA'U FAKAPA'ANGA 'A E PULE'ANGA?

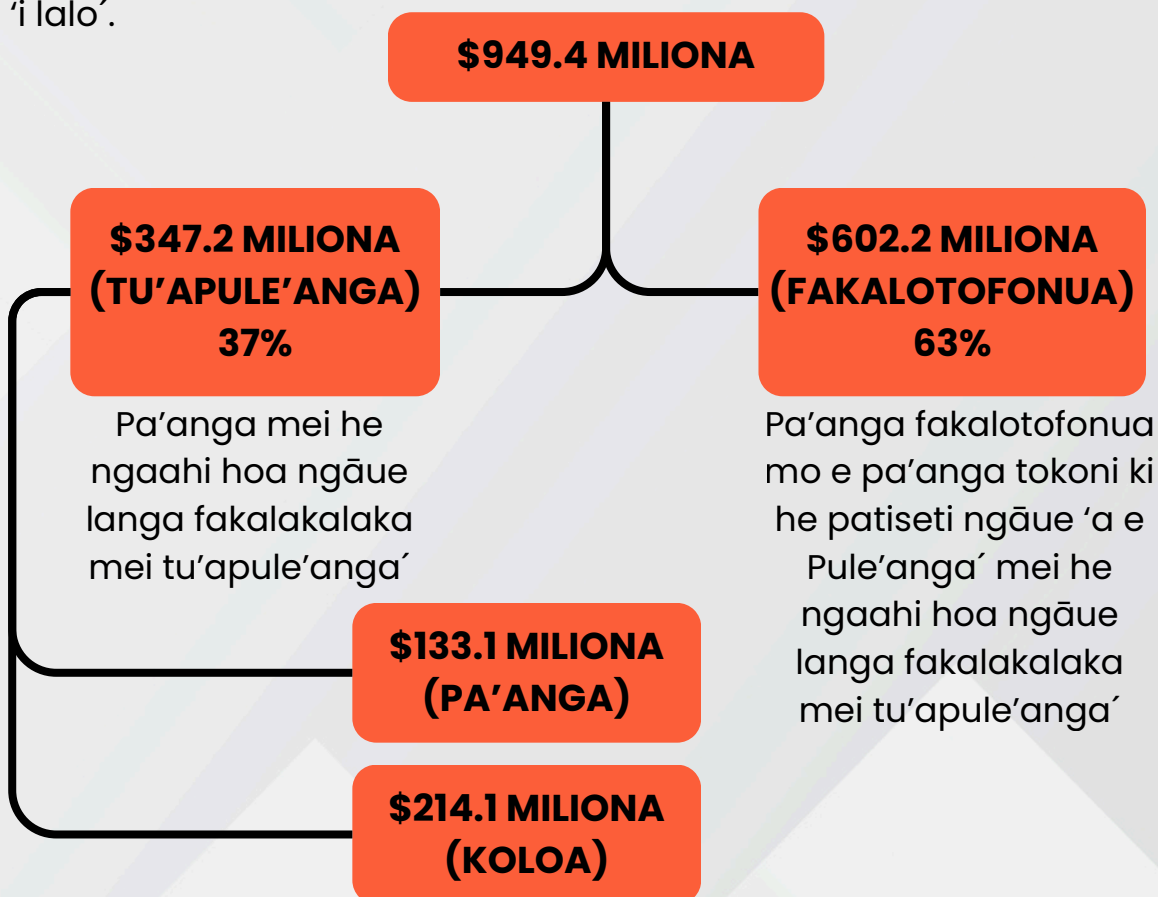
Ko e Patiseti''oku lipooti 'i he ta'u fakapa'anga, 'a ia 'oku kamata mei he 'aho 1 'o Siulai' ki he 'aho 30 'o Sune'. 'O hangē, ko e fakamatala nounou ko eni 'a e Patiseti' ki he ta'u fakapa'anga 2026/27, 'oku kamata lipooti ia mei he 'aho 1 Siulai 2026 - 30 Sune 2027.'

'E MA'U MEI FĒ 'A E NGAARI FAKAIKI KI HE PATISETI?

Ki ha fakamatala fakaikiiki felāve'i mo e Patiseti', 'e ma'u ia mei he tohi fakamatala lalahi 'e ua - (1) Patiseti 'Esitimetri mo e (2) Fakamatala Patiseti. Ko e tatau 'o e ongo tohi'ni 'e ma'u ia mei he uepisaiti 'a e Potungāue Pa'anga' www.finance.gov.to

VAKAI FAKALUKUFUA KI HE PATISETI 2026/27

‘Oku fakafuofua ke fe’unga ‘a e fakamole ‘a e Pule’anga’ mo e **\$949.4m** ki he ta’u fakapa’anga 2026/27, ‘a ia ‘oku kau ai e pa’anga mei he ngaahi hoa ngāue langa fakalakalaka mei tu’apule’anga mo e pa’anga fakalotofonua, ‘o hangē ko ‘ene hā atu ko eni ‘i he fakatātā ‘i lalo’.



‘Oku ‘i ai e konga ‘o e Patiseti’ ko e “pa’anga” pea mo e konga ko e “ tokoni koloa”. ‘O anga pehe’ni, ‘e malava ke fakaivia ‘e he pule’anga’ ‘a e kau ngoue’ ‘aki ha tokoni fakapa’anga, pē ko hono foaki atu ha ngaahi koloa hangē ko e faito’o kekele, pulopula pe me’angāue .

Mei he patiseti fakalukufua ki he ta’u fakapa’anga 2026/27 ‘ fe’unga mo e \$949.4m ’, ko e \$735.3m ai ko e pa’anga, pea \$214.1m ko e tokoni koloa. Ko e pa’anga \$735.3m’ ‘oku ‘i loto leva ai e \$133.1m mei he ngaahi hoa ngāue langa fakalakalaka mei tu’apule’anga’, pea \$602.2m mei he patiseti fakalotofonua’.

VAKAI FAKALUKUFUA KI HE PATISETI 2026/27

	Ta'u Fakapa'anga 2025/26 (\$milionā)	Ta'u Fakapa'anga 2026/27 (\$millionā)
Pa'anga Humai (Tanaki)	950.2	891.4
Pa'anga Huatu (Fakamole)	979.3	929.5
Palanisi	-29.1 (Fe'amokaki)	-38.1 (Fe'amokaki)
Fakapa'anga 'o e Fe'amokaki	30.0 (ponite) -0.9 (pa'anga talifaki)	35.0 (ponite) 3.1 (pa'anga talifaki)

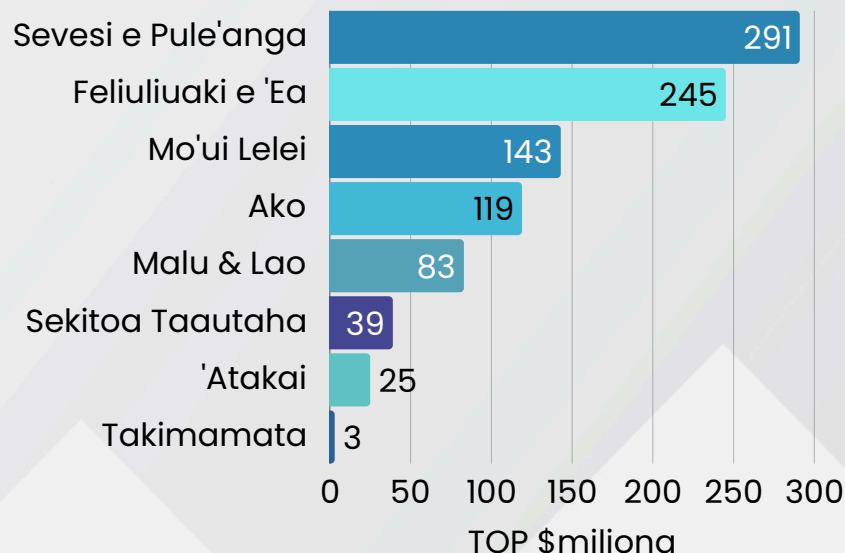
- Neongo 'oku fakafuofua ke lahi ange e fakamole 'i he pa'anga humai 'a e pule'anga ki he ta'u 2026/27 'aki e **\$38.1m**, 'oku malava ke fakapa'anga pe eni fakaloto fonua mei he pa'anga ponite mo e pa'anga talifaki 'a e pule'anga.
- Koe'uhi na'e lahi e ngaahi poloseki kuo fakakakato hono ngaue'i 'i he ta'u fakapa'anga kuo'osi' 2025/26, 'oku 'i ai ai e **hola 5%** 'a e patiseti 'i he 2026/27, mei he \$979.3m ki he \$929.5m. 'Oku kau heni e poloseki ki hono ki hono fakaivia tu'unga matu'uekina 'a e ngaahi fonua 'i he Pasifiki ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula (PREP), ka e pehe ki hono to e vakai'i e polokalama noo tokoni 'a e pule'anga 'i he Pangike Langa Fakalakalaka (TDB).
- Fakatokanga'i 'oku lahi ange patiseti fe'amokaki ki he ta'u 2026/27 (\$38.1m) 'i he ta'u kuo'osi 2025/26 (\$29.1m), koe'uhi 'oku kau heni mo e ngaahi fakamole ke tokonia e kakai 'o e fonua, 'i he fehanganagai mo e **hikihiki 'a e totongi lolo** tupu mei he tau 'i he Potu Hahake Lotoloto.

KAVEINGA 'O E PATISETI 2026/27

Ko e kaveinga 'o e Patiseti 2026/27: "Ke fakaa'u atu 'a e Ngaahi Ngaue Mahu'inga 'a e Pule'anga 'i he founga vave mo falala'anga pea ke ma'u ha tupu faka'ekonōmika 'oku tu'uloa 'i Tonga"

'A ia 'oku anga pehe'ni hono vahevahe 'a e Patiseti' ki he ngaahi taumu'a ola 'i he palani ngāue langa fakalakalaka fakafonua' (TSDF 2035).

VAHEVAHE FAKAPATISETI 'O E NGAHI TEFITO'I **KAVEINGA NGĀUE FAKAFONU' (TSDF 2035)**



- **Sēvesi e Pule'anga** - ke ola lelei ange fakahoko fatongia e Pule'anga
 - **Feliuliuaki e 'Ea** - lelei ange ivi matu'uekina 'a e fonua ki he feliuliuaki e 'ea mo e tokamu'a ki ha ngaahi fakatamaki
 - **Mo'ui Lelei**- mo'ui lelei fakaesino', longomo'ui mo e ngaahi polokalama tokoni fakasōsiale ma'ae kau tu'ulaveangofua
 - **Ako** - ke lelei ange 'a e ako mo e kau katoa ki he faingamalie ako
 - **Malu & Lao** - ke malu ange 'a e fonua mo fakamalohia hono tauhi e lao, 'o kau ai e ngaahi ngaue ki hono tau'i e faito'o ta'efakalao
 - **Sekitoa Taautaha** - a'usia e tupu faka'ekonomika 'oku tu'uloa, lah ange ma'ungāue' mo hono fakalakalaka'i e sekitoa taautaha
 - **'Atakai** - ke tu'uloa hono ngāue'aki e ngaahi koloa fakaenatula', pea mo e malu 'o e 'ataakai' mo e 'oseni
 - **Takimamata & Anga Fakafonua** - ke tauhi 'a e ngaahi 'ulungaanga
- 4** fakafonua fakatonga' mo e ngaahi polokalama fakatakimamata

NGAAHI 'INIVESIMENI LALAHİ 'I HE PATISETI 2026/27

- **Ngaahi Ngaue Langa Lalahi**

- Hala Fakakavakava (Fanga'uta Bridge)
- Ngaue'anga Fale Alea
- Hala pule'anga
- Polokalama ke fakaivia tu'unga matu'uekina e ngaahi langa 'o ka hoko ha fakatamaki fakaenatula



- **Mo'ui Lelei**

- Falemahaki 'o Vava'u
- Ngaahi senita mo'ui lelei 'i he ngaahi vahenga mo e kolo
- 'Apiako ma'ae kau neesi
- Senita taialasisi



- **Ako**

- Polokalama ma'u me'atokoni pongipongi 'a e fanau ako
- Fakaivia 'Univesiti Fakafonua 'a Tonga
- Lahi ange faingamalie ako sikolasipi
- Polokalama ke fakaivia tu'unga matu'uekina e ngaahi langa 'aipako 'o ka hoko ha fakatamaki fakaenatula



- **Tokoni ki he ngaahi komiuniti**

- Vahe 'a e kau toulekeleka mo e kau faingata'ia
- Langa 'o e ngaahi senita tokoni ma'ae kau toulekeleka
- Pa'anga tokoni fakavahenga mo e ngaahi tokoni kehe (vakai ki he peesi 12)



- **Ma'u'anga ivi/ 'Uhila**

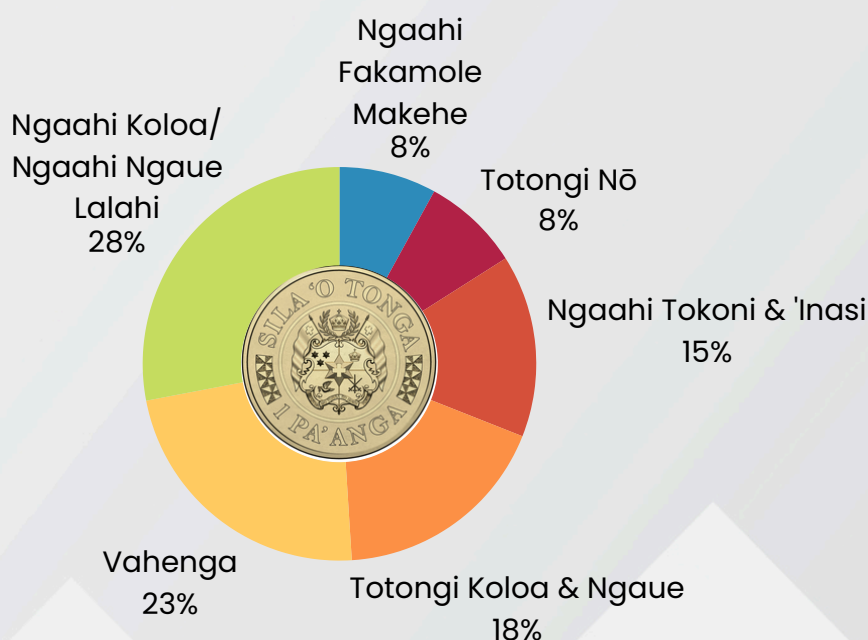
- Tokoni 'a e pule'anga ki he kakai tupu mei he hikihihi 'o e totongi lolo 'o fakafou he:
 - Totongi 'uhila
 - Totongi fefonanga'aki fakaloto fonua vakatahi
 - Totongi fefonanga'aki fakaloto fonua vakapuna
- Ngaahi poloseki ke fakalahi e ma'u'anga ivi fakaenatula



NGAAHI VAHEVAHE LALAHİ 'O E PATİSETİ'

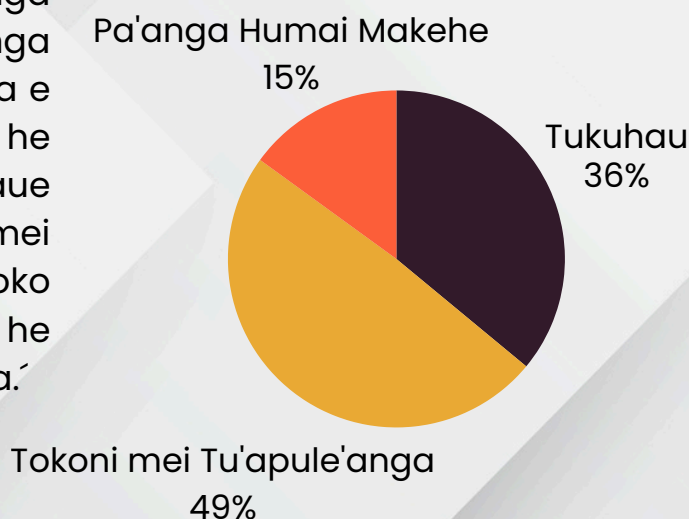
Ko hono fakamoleki 'o e \$1 kotoa pe 'i he Patiseti, ko e lahi taha ai pe seniti 'e 28 'e fakamoleki 'i he ngaahi koloa', 'o kau ai e ngaahi polōseki langa lalahi 'a e Pule'anga'. Pea hoko hake' ko e seniti 'e 23 ki he vāhenga 'a e kau ngāue fakapule'anga', mo e seniti 'e 18 ki he ngaahi totongi koloa mo e ngāue', 'o kau ai 'a e ngaahi polokalama langa fakalakalaka ma'ae ngaahi kolo'.

VAHEVAHE LALAHİ 'O E NGAAHI FAKAMOLE'



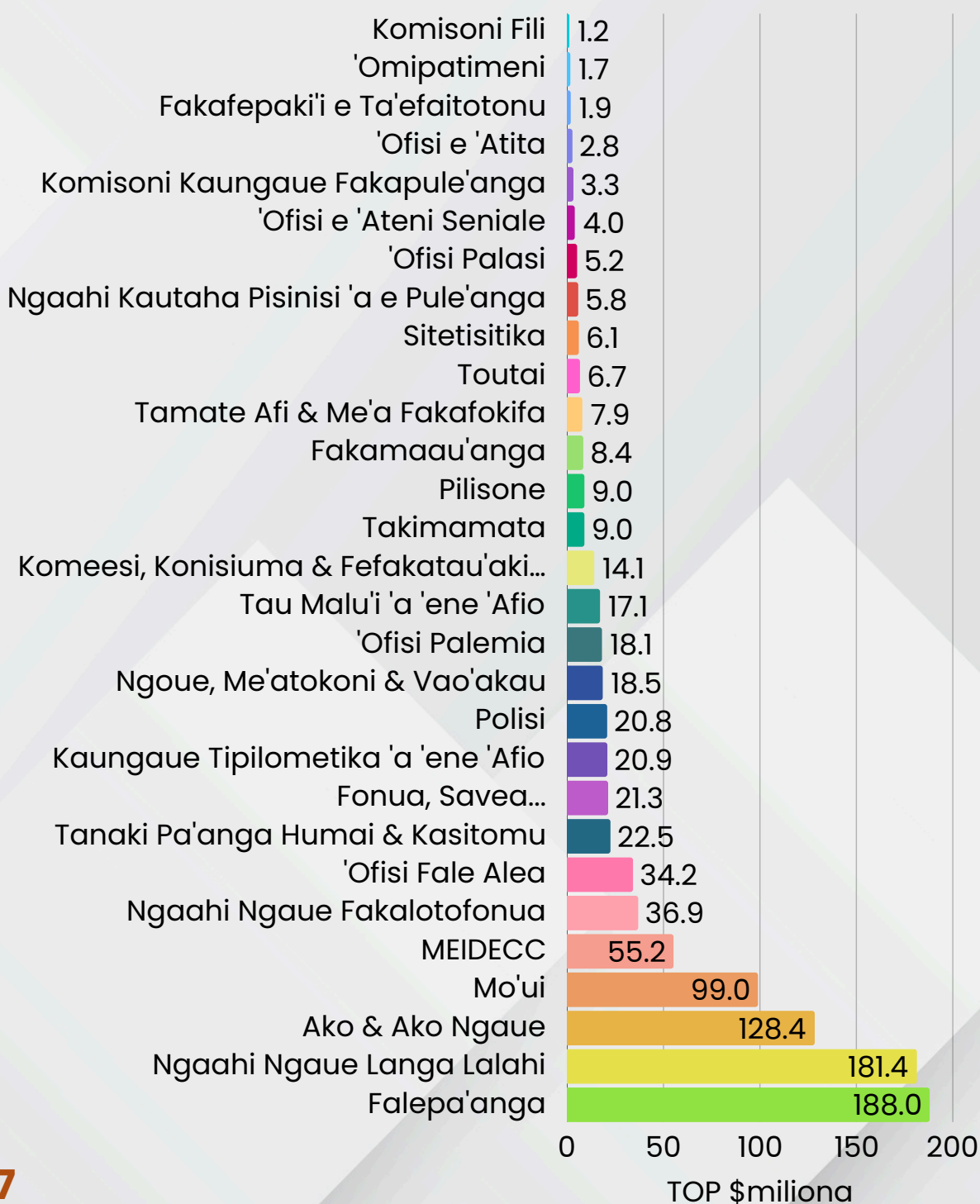
VAHEVAHE LALAHİ 'O E PA'ANGA HŪMAI'

'Ko e lahi taha 'o e pa'anga hūmai' pe ko e ma'u'anga pa'anga ke fakapa'anga'aki 'a e Patiseti 2026/27', 'oku mei he tokoni 'a e ngaahi hoa ngaue langa fakalakalaka mei tu'apule'anga', pea toki hoko hake 'a e pa'anga hūmai mei he ngaahi tukuhau fakalotofonua.'



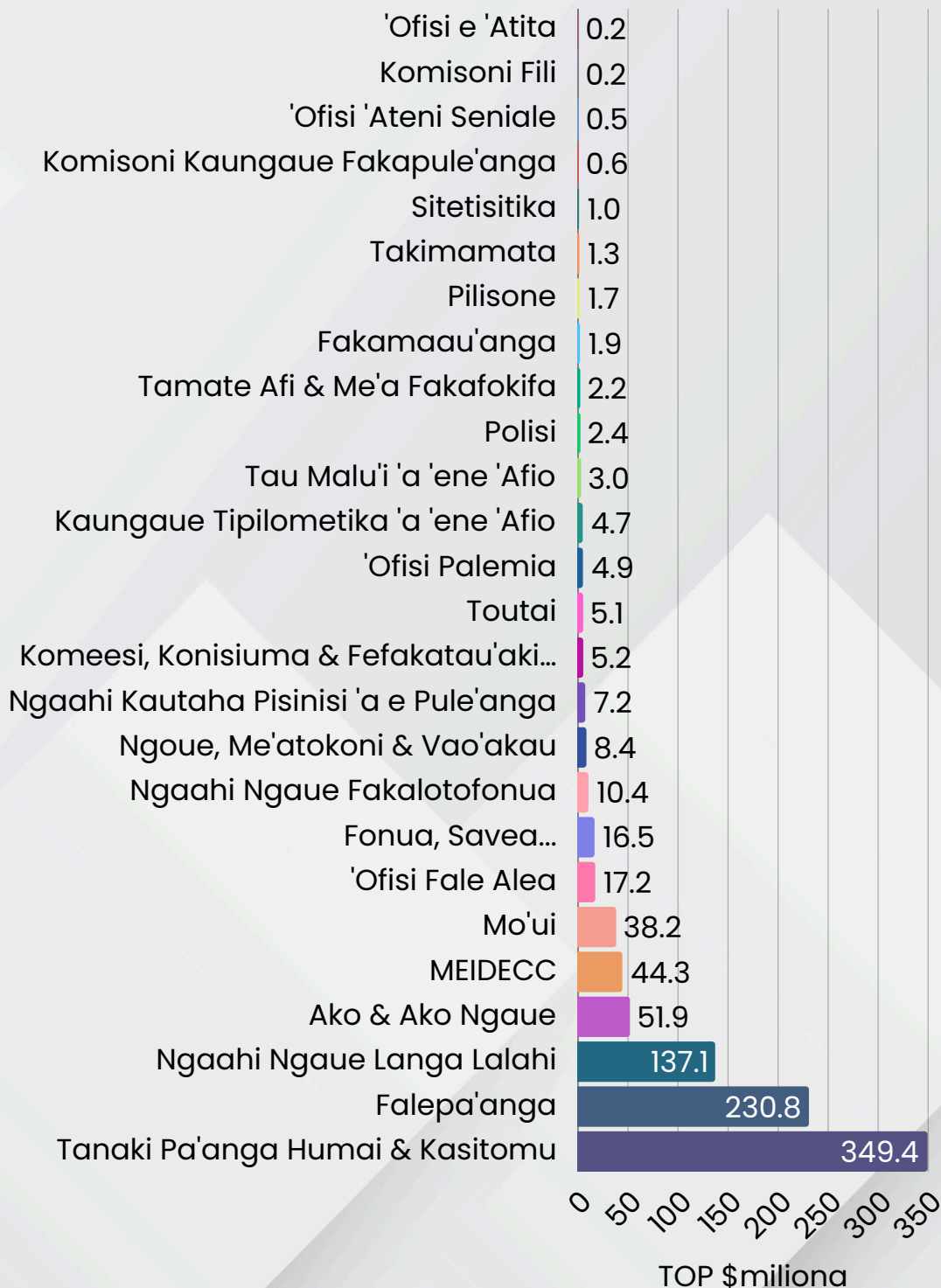
VAHEVAHE FAKA-POTUNGĀUE 'O E FAKAMOLE

Ko e Patiseti 2026/27 'oku vahevahe ia ki he ngaahi potungāue 'e 29, 'a ia ko e lahi taha' ko e Potungāue Pa'anga', koe'uhí ko e ngaahi fakamole fakalukufua 'a e Pule'anga' hangē ko e totongi nō fakapule'anga'. 'Oku hoko hake leva 'a e fakamole 'a e ngaahi potungāue 'oku nau fakahoko fatongia ki he ngaahi fiema'u tefito 'a e fonua', hangē ko e ngaahi ngāue langa lalahi', ako' mo e mo'ui lelei'.



VAHEVAHE FAKA-POTUNGĀUE 'O E PA'ANGA HŪMAI

Ko hono fakapa'anga 'o e Patiseti 2026/27 'oku vahevahe ia ki he ngaahi potungāue 'e 26, 'a ia ko e lahi taha' ko e tukuhau mei he Potungaue Tānaki Pa'anga Hūmai & Kasitomu', pea hoko hake leva 'a e Potungaue Pa'anga' 'i hono tānaki e ngaahi pa'anga tokoni mei tu'apule'anga ki he patiseti', mo e ngaahi pōnite'. 'Oku kau pe heni e ngaahi pa'anga tokoni mei muli.

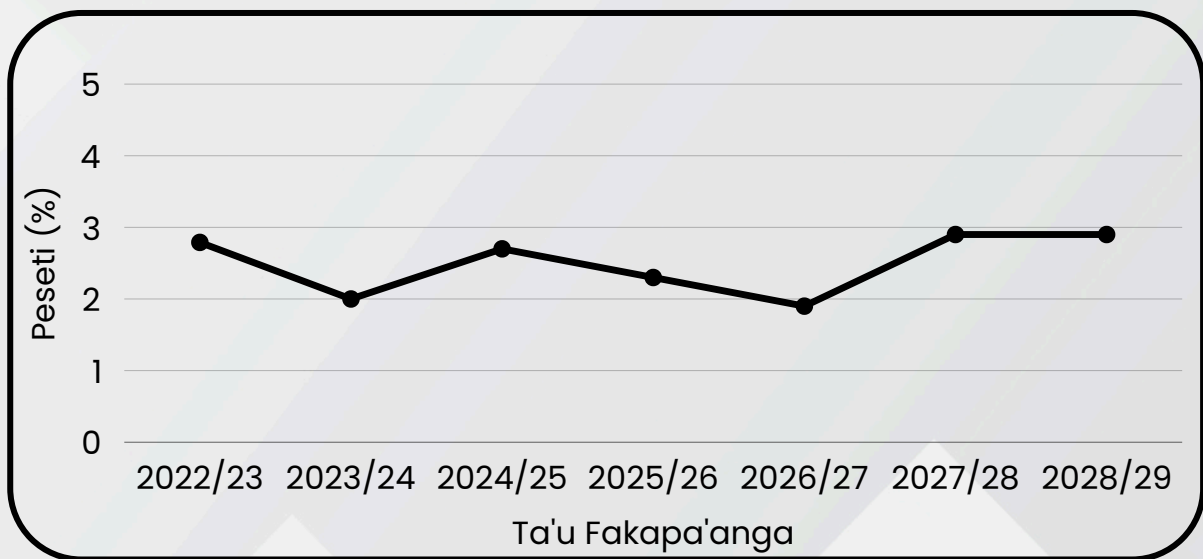


NGAAHI ME'AFUA FAKA'EKONŌMIKA

TUPU FAKA'EKONOMIKA

“Oku fakafuofua ko e tupu faka'ekonōmika ki he ta'u fakapa'anga 2026/27 'e **1.9%**, ko e uesia eni mei he kei tolonga mai 'o e ngaahi faingata'a fakavaha'apule'anga. 'I he ta'u 'e tolu ka hoko mai', 'oku fakafuofua ke 'i he 'avalisi ko e pēseti 'e 2.5 'a e tupu faka'ekonōmika'. Kaekehe, 'oku kei tu'u laveangofua pe ki he ngaahi pole kehekehe 'o kau ai e hikihi e totongi koloa.

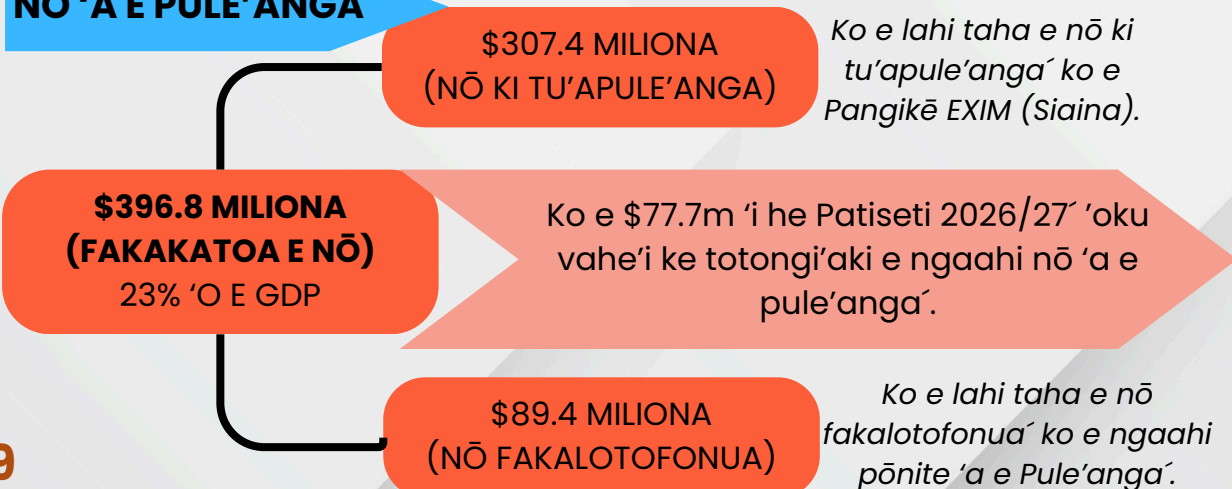
TUPU FAKA'EKONŌMIKA 'A TONGA



HIKIHICI 'I HE TOTONGI KOLOA

Neongo 'oku lolotonga mā'olunga e ngaahi totongi koloa 'i Tonga', 'oku fakafuofua ka 'i ai ha hiki fakata'u 'i he kaha'u' 'e ma'ulalo pe 'i he 5%, ka 'e malava pe ke ma'olunga ange ka tolonga atu e tau 'i Hahake Lotoloto.

NŌ 'A E PULE'ANGA



NGAAHI ME'AFUA FAKAPA'ANGA

'Oku 'i ai e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga kuo fokotu'u 'e he Pule'anga' ke tauhi ki ai, koe'uhí' ke lava mapule'i lelei ange ai e lahi 'o e ngaahi fakamole' mo e nō'. Ko e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga mahu'inga eni ki he patiseti 2026/27 :

PALANISI 'O E PATISETI

Pa'anga Hūmai	\$891.4m
Pa'anga Hūatu	\$925.5m
PALANISI	(\$38.1m)

'Oku fakafuofua ke tñnaki 'e he Pule'anga' 'a e pa'anga hūmai fe'unga mo e \$891.4m 'i he 2026/27', pea fakamoleki e \$925.5m; 'a ia 'oku fe'āmokaki 'aki e patiseti' e \$38.1m ke toki fakapa'anga ia mei he pōnite 'a e pule'anga' fe'unga mo e \$35.0m pea mo e \$3.1m mei he pa'anga talifaki 'a e pule'anga'.

VĀHENGĀ E KAUNGĀUE

'Oku taumu'a e Pule'anga' ke pule'i lelei e ngaahi fakamole ki he vāhenga 'o e kaungāue fakapule'anga', ke 'i he taimi tatau pe 'oku 'i ai mo ha pa'anga fe'unga 'e toe ke fakapa'anga 'aki e ngaahi ngāue angamahení' mo e langa fakalakalaka'. Ko e tāketi' ke 'oua 'e laka hake fakamole ki he vāhenga' 'i he 53% 'o e tñnaki pa'anga hūmai fakalotofonua'.

Tāketi	<53%
2025/26	46%
2026/27	51%

PA'ANGA HŪMAI FAKALOTOFONUA

Tāketi	>22%
2025/26	24%
2026/27	22%

'Oku taumu'a e Pule'anga' ke tñnaki e pa'anga hūmai fakalotofonua' 'o laka hake 'i he 22% 'o e mahu'inga fakatupu koloa fakalotofonua' (GDP), koe'uhí' ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha founa fakapa'anga 'oku pau mo tu'uma'u ke feau e ngaahi langa fakalakala 'a e fonua' kae fakasi'isi'i e fakafalala 'i he ngaahi tokoni mei tu'apule'anga'.

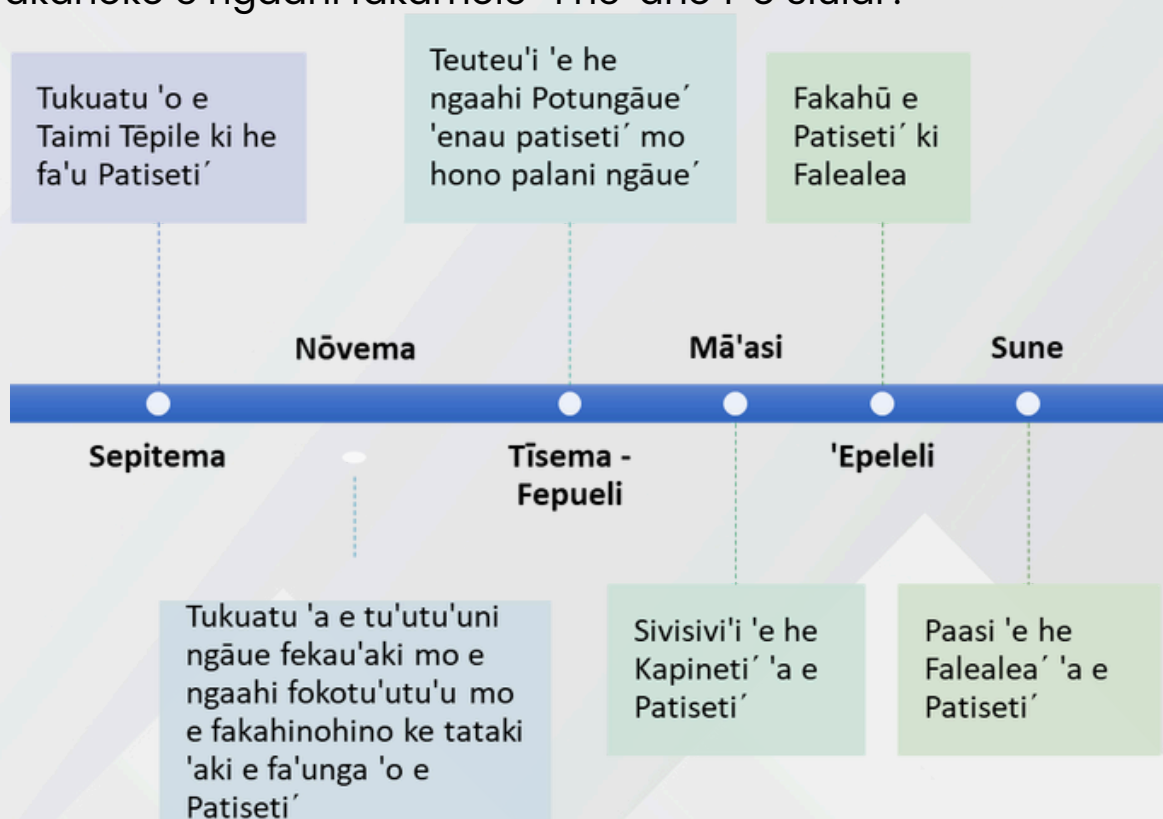
NŌ 'A E PULE'ANGA

'Oku taumu'a e Pule'anga' ke pule'i lelei mo tauhi 'a e lahi 'o e ngaahi nō mei tu'apule'anga' ke ma'ulalo 'i he 55% 'o e mahu'inga fakatupu koloa fakalotofonua'.

Tāketi	<55%
2025/26	23%
2026/27	20%

TAIMI TĒPILE 'O E FA'U PATISETI

'I he ta'u kotoa pē, 'oku 'i ai e taimi tēpile 'oku muimui ki ai 'a e Pule'anga' ki hono fa'u 'a e Patiseti 'o e fonua'. 'Oku hā he taimi tēpile 'a e taimi 'oku teuteu'i ai 'e he ngaahi Potungāue' 'enau ngaahi fokotu'utu'u ki he patiseti', ka e pehē ki he taimi 'oku fakahū atu ai ki he Kapineti' ke nau sivilivi'i, kimu'a hono tālanga'i mo fakapaasi 'e he Falealea 'o Tonga' pea kamata fakahoko e ngaahi fakamole' 'i he 'aho 1 'o Siulai'.



Ko e hā e founga ke fakakau ai e le'o 'a e kakai' 'i he Patiseti'?

'Oku felāve'i 'a e patiseti' mo hono ngaue'aki 'a e pa'anga 'a e fonua', ma'ae fiema'u 'a e fonua'. 'A ia 'oku malava ke fakahoko eni 'e he kakai' :

1. Muimui'i ofi e ngaahi ngāue fakamuimui taha felāve'i mo e patiseti':

Hangē ko e ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e fokotu'utu'u ki he Patiseti', 'a ia 'oku tuku atu 'i he uepisaiti 'a e Potungāue Pa'anga'.

2. Vahevahe fakakaukau: Fokotu'u fakakaukau ki ho'o Mēmipa Fakafofonga Falealea' lolotonga e ngaahi 'a'ahi faka-Falealea', fakataha 'a e fono', pē ko e kautaha sōsaieti sivile'; ke nau fokotu'u atu ki he ngaahi potungēue felave'i' lolotonga e taimi fa'u patiseti'.

3. Sivilivi'i e ngaahi fakamole: Hili hono tali 'a e Patiseti', pea vakai'i e tohi Fakamatala Nounou 'o e Patiseti' mo e ngaahi lipooti fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga'.

NGAAHI PA'ANGA TOKONI 2026/27

Ko e konga lahi eni e ngaahi pa'anga tokoni 'oku 'osi fakapatiseti ki he ta'u fakapa'anga 2026/27, pea mo e potungaue ke fai ki ai e fetu'utaki ki ha to e fiema'u fakaikiiki.

Pa'anga Tokoni	Patiseti 2026/27	Potungaue
Ngaahi Poloseki ke matu'uekina e Feliuliuaki e 'Ea	\$8.5m	MEIDECC
Ngaahi Vahenga Fili	\$7.7m (taki \$0.4m 'a e vahenga fili 'e 17 & \$0.9m 'a e kau Nopele)	'Ofisi Fale Alea
Ngaahi Komiti Langa Fakalakalaka	\$1.2m ((\$50k 'a e vahenga 'i Tongatapu & taki \$180k 'a 'Eua, Ha'apai, Vava'u, Ongo Niua)	'Ofisi Palemia
Langa Fakalakalaka 'o e Sipoti	\$5.9m	Potungaue Ngaahi Ngaue Fakalotofonua
To'utupu, Kakai Fefine, Malu 'o e Ngaahi Famili, Kau Faingata'ia, Ngaahi Kolo	\$3.0m	Potungaue Ngaahi Ngaue Fakalotofonua
	\$1.3m	'Ofisi Palemia
Polokama Langa Ngaahi 'Api Nofo'anga ma'ae kau masivesiva	\$5.0m	Potungaue Ngaahi Ngaue Langa Lalahi